

EDVARD TORNDAYKNING TA'LIM TAMOYILLARI, TA'LIM NAZARIYASINING ASOSIY QONUNLARI VA XUSUSIYATLARI

Shovxiyev Luqmoniddin Boynazar o'g'li

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universitetining

Jizzax filiali Oila psixologiyasi kafedrasida o'qituvchisi

Toshbekov Husniddin Orifjon o'g'li

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universitetining

Jizzax filiali "Psixologiya" fakulteti 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Ta'lim jarayonida vaziyatlarni yaratish o'qituvchining muhim vazifasi hisoblanib, uning faoliyati ichki anglanilgan motivlar o'quvchilar xulq-atvorini shunchaki boshqarish bilan cheklanmasdan, balki ular shaxsni shakllantirishga, ularda maqsad qo'ya olish, qiziqish uyg'otish va ideallarni tarkib toptirishga qaratilgan bo'ladi..

Ta'sir qonuni Torndayk tomonidan ishlab chiqilgan. Ta'sir qonuniga ko'ra, ijobiy natijalarga olib keladigan javoblar yana sodir bo'lish ehtimoli ko'proq, salbiy natijalarga olib keladigan javoblar esa kamroq bo'ladi.

Torndaykning kontsepsiyasi u uzoq vaqt davomida eksperimental sharoitda kuzatgan kalamushlar ustida olib borgan keng qamrovli tadqiqotlariga asoslangan edi. Uning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, kalamush bir marta, masalan, tutqichni qanday bosishni o'rgansa, buning uchun mukofot bo'lmasa ham (masalan, oziq-ovqat) buni davom ettiradi. Buning ta'kidlashicha, o'rganish bizga ma'lum bir maqsad yoki natijaga erishish uchun xatti-harakatlarimizni o'zgartirishga imkon berganligi sababli sodir bo'ladi - yoki psixologlar buni "mustahkamlash" deb atashadi.

Ushbu qonunga ko'ra, o'quvchilar ijobiy natijalarga erishsa, bu talabalar uchun o'rganish uchun katta motivatsiya bo'ladi. O'qituvchilar o'quvchilarni o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini uyg'otadigan samarali o'qitish strategiyalarini qabul qilishlari kerak.

Jismoniy mashqlar qonuni shuni ta'kidlaydiki, agar mushak muntazam ravishda mashq qilinsa, kuch oshgani kabi, javob foydalanish bilan kuchliroq va osonroq bo'ladi.

Bir mahoratni qanchalik ko'p mashq qilsangiz, unga shunchalik yaxshi erishasiz. Biror narsani qanchalik tez-tez mashq qilsangiz, uni qayta bajarish osonroq bo'ladi. Va agar biror narsada yaxshi bo'lsak, aytaylik, velosiped haydash. Bu ikkinchi tabiatga aylanadi va keyin biz buni qanday qilishni unutimiz!

Buni asosan talabalar ko'proq mashq qilsalar, o'qishda qanday yaxshi natijalarga erishadilar deb talqin qilish mumkin.

Tayyorlik qonuni, agar kimdir jismoniy va ruhiy jihatdan tayyor bo'lsa, muayyan xatti-harakatlar tezroq amalga oshirilishi haqidagi nazariyadir. Unda aytilishicha, agar biror narsaga tayyor bo'lsangiz, unda siz bu haqda ko'proq bilib olasiz. Buni misol bilan ko'rsatish mumkinki, agar mushaklaringiz charchagan bo'lsa, siz odatdagidek ko'tara olmasligingiz mumkin.

Biroq, tushdan keyin uyqu kabi qisqa muddatli dam olishdan so'ng, o'sha mushaklarni yana ko'proq kuch bilan ishlatish mumkin, bu sizga ikki barobar ko'proq og'irlikni ko'tarish imkonini beradi!

Agar u o'rganishga tayyor bo'lmasa, o'rganish avtomatik tarzda singib keta olmaydi. Demak, o'qituvchilar talabalarning ijobiy natijalarga erishish uchun o'rganishga tayyor ekanligiga ishonch hosil qilishlari kerak.

Torndayk ta'lim haqida

Torndikning ta'lim psixologiyasi empirik dalillar va muammolarni hal qilishda ilmiy yondashuvdan foydalanishga intiladigan xulq-atvor psixologiyasiga yo'nalishni boshladi. Torndayk ta'lim psixologiyasini shakllantirish uchun o'rganish nazariyasi, psixometriya va maktab bilan bog'liq fanlar bo'yicha amaliy tadqiqotlarni birlashtirgan birinchi psixologlardan biri edi. Uning ta'limga ta'siridan biri o'sha paytdagi testlar va darsliklarning ommaviy marketingi haqidagi g'oyalarida ko'rinadi. Torndayk o'rganish tabiatni aks ettirishi kerak degan g'oyaga qarshi chiqdi, bu o'sha davrda rivojlanuvchi olimlarning asosiy fikri edi. Buning o'rniga u maktab tabiatni yaxshilash kerak deb o'yladi.

O'z davrining boshqa psixologlaridan farqli o'laroq, Torndayk nazariyasi o'sha davrda ko'pchilik bo'lgani kabi assotsiatsiya nazariyasi edi. U rag'batlantirish va javob o'rtasidagi bog'liqlik mukofot yoki tasdiqlash bilan mustahkamlanganiga ishondi. Shuningdek, u motivatsiyani o'rganishda muhim omil deb hisobladi. Ta'sir qonuni kuchaytiruvchilar va jazolovchilar o'rtasidagi munosabatni kiritdi. Torndaykning kuchaytiruvchilar va jazolovchilar o'rtasidagi munosabatlar tavsifi to'liq bo'lmasa-da, uning bu sohadagi ishi keyinchalik BF Skinner kabi keyingi tadqiqotlarda katalizator bo'ladi.

Torndaykning ta'sir qonunida aytilishicha, "istalgan effektни keltirib chiqaradigan javoblar yana paydo bo'ladi, noxush ta'sir ko'rsatadigan javoblar esa kamroq bo'ladi". "Istalgan effekt" va "yoqimsiz ta'sir" atamaları oxir-oqibat "mustahkamlovchilar" va "jazolovchilar" nomini oldi. Torndaykning xulq-atvor psixologiyasi jamiyatiga qo'shgan hissi uning sinfdagi ta'siri orqali ko'rinadi, ayniqsa xatti-harakatlarni maqtash va e'tiborsiz qoldirishga qaratilgan. Maqtov sinfda istalgan xatti-harakatning paydo bo'lishini rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash uchun ishlatiladi.

Sinfda foydalanilganda, maqtov to'g'ri javob va to'g'ri xatti-harakatni oshiradi. Rejalashtirilgan e'tiborsizlik maqsadli xatti-harakatlarning paydo bo'lishini kamaytirish, zaiflashtirish yoki yo'q qilish uchun ishlatiladi. Rejalashtirilgan

e'tiborsizlik xatti-harakatni saqlaydigan kuchaytirgichni olib tashlash orqali amalga oshiriladi. Masalan, o'qituvchi o'quvchining "ing'illash" xatti-harakatiga e'tibor bermasa, bu o'quvchining ingrashi o'qituvchining e'tiborini qozonishda muvaffaqiyat qozonmasligini anglashiga imkon beradi.

Torndayk nazariyasi va ta'limda qo'llanishi

Tayyorlik qonuni:

Uning so'zlariga ko'ra, o'rganishning birinchi asosiy qonuni "Tayyorlik qonuni" yoki "Harakat tendentsiyasi qonuni" dir, ya'ni o'rganish harakatga moyillik tayyorgarlik ko'rish, so'zlash yoki munosabat orqali uyg'onganda sodir bo'ladi. Tayyorlik harakatga tayyorgarlikni anglatadi. Agar biror kishi o'rganishga tayyor bo'lmasa, unga o'rganishni avtomatik ravishda singdirib bo'lmaydi, masalan, mashinist yozishni o'rganish uchun o'zini boshlashga tayyorlamasa, u letargik va tayyor bo'lmagan tarzda katta muvaffaqiyatlarga erisha olmaydi.

Jismoniy mashqlar qonuni:

Ta'limning ikkinchi qonuni "Jismoniy mashqlar qonuni" bo'lib, mashq yoki amaliyot o'rganish samaradorligi va mustahkamligini oshirishga yordam beradi va Trondaykning SR bog'lanish nazariyasiga ko'ra, aloqalar iz yoki amaliyot bilan mustahkamlanadi va sinov paytida aloqalar zaiflashadi. Yoki amaliyot to'xtatiladi. Shunday qilib, "mashq qonuni" shuningdek, "foydalanish va foydalanmaslik qonuni" sifatida ham tushuniladi, bunda miya po'stlog'ida o'rnatilgan aloqalar yoki bog'lanishlar zaiflashadi yoki bo'shashadi. Bu holatning ko'plab misollarini insonning o'rganishi misolida topish mumkin. Avtomobil haydashni o'rganish, yozuv yozish, qo'shiq aytish yoki she'r yoki matematik jadvalni yodlash, musiqa va hokazolarni mashq qilish va turli harakatlar va harakatlarni ko'p marta takrorlash talab etiladi.

Amal qilish qonuni:

Uchinchi qonun – "Ta'sir qonuni" bo'lib, unga ko'ra sud jarayoni yoki qoniqishga olib keladigan qadamlar rishta yoki aloqada muhrlanadi. Qoniqarli holatlar aloqaning mustahkamlanishi va mustahkamlanishiga olib keladi, norozilik, bezovtalik yoki og'riq esa aloqaning zaiflashishiga yoki uzilishiga olib keladi. Darhaqiqat, "ta'sir qonuni" agar javob mavzuni qoniqtirsa, ular o'rganiladi va tanlanadi, qoniqarsizlari esa yo'q qilinadi. Shuning uchun ta'lim yoqimli bo'lishi kerak. Pedagog o'z o'quvchilarining didi va qiziqishlariga bo'ysunishi kerak. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, qoniqish qanchalik ko'p bo'lsa, o'rganish motivi shunchalik kuchli bo'ladi. Shunday qilib, intensivlik "ta'sir qonuni" ning muhim shartidir. Ushbu uchta asosiy qonundan tashqari, Trondayk o'quv jarayonini tushuntirishga yordam beradigan beshta quyi qonunlarga ham murojaat qiladi.

Ko'p javob qonuni:

Unga ko'ra, organizm tegishli xatti-harakat paydo bo'lguncha o'z reaksiyasini o'zgartiradi yoki o'zgartiradi. Javoblarni o'zgartirmasdan, yechim uchun yozishmalar

hech qachon topilmasligi mumkin. Agar odam jumboqni hal qilmoqchi bo'lsa, u mexanik ravishda bir xil tarzda davom etmasdan, turli yo'llar bilan harakat qilishi kerak. Trondaykning boshqotirma qutisidagi mushugi harakatlanib, tashqariga chiqishning ko'p usullarini sinab ko'rdi, oxiri u eshikni ochgan panjasi bilan mandalga tegdi va u tashqariga otilib chiqdi.

To'plam yoki munosabat qonuni:

O'rganish organizmning umumiy to'plami yoki munosabati bilan boshqariladi, bu nafaqat odam nima qilishini, balki uni nima qondirishini yoki bezovta qilishini ham belgilaydi. Misol uchun, agar kriketchi o'zini bir asrga erishmoqchi bo'lmasa, u ko'proq yugura olmaydi. Xuddi shunday, talaba, agar u birinchi o'rinni egallashga qaror qilmasa va yuqorida bo'lish nuqtai nazariga ega bo'lmasa, vaqtini yo'qotadi va ko'p narsani o'rganmaydi. Demak, agar u ko'proq o'rganishga yoki ustunlikka ega bo'lsa, o'rganishga ko'proq ta'sir qiladi.

Elementlarning kuchliligi:

Ushbu qonunga ko'ra, o'quvchi vaziyatdagi muhim yoki muhim narsaga tanlab munosabatda bo'ladi va ahamiyatsiz yoki muhim bo'lmagan boshqa xususiyatlar yoki elementlarni e'tiborsiz qoldiradi. Vaziyatning muhim yoki tegishli qismini hal qilish qobiliyati analitik va chuqur o'rganish imkonini beradi. Elementlarning oldingi kuchining ushbu qonunida Torndayk haqiqatan ham gestaltsionlar tomonidan ko'proq ta'kidlangan o'rganishda tushunishni kutmoqda.

Analogiya bo'yicha javobqonuni

Ushbu qonunga ko'ra, shaxs yangi vaziyatni o'rganishda eski tajriba yoki sotib olishdan foydalanadi. O'tgan o'xshash vaziyatda mavjud bo'lganidek, yangi vaziyatda umumiy elementlardan foydalanish tendentsiyasi mavjud. Masalan, mashina haydashni o'rganish, avvalroq olingan mototsikl yoki hatto velosiped haydash ko'nikmalari bilan osonlashadi, chunki istiqbol yoki muvozanatni saqlash va tutqichni boshqarish avtomobilni o'g'irlashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. H.T.Omonov, N.X.Xo'jayev, S.A.Madyarova, E.U.Eshchonov "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat" T.: Toshkent -2009
2. N.N.Azizxo'jayeva "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat" T.: Toshkent -2006
3. K.Hoshimov, S.Nishonova, M.Inomova, R.Hasanova "Pedagogika tarixi" T.: Toshkent 1996.
4. Shovxiyev Luqmoniddin Boynazar o'g'li, Murotmusaev Komiljon Buriboyevich, Yuldashev Sheryigit Ergashovich. "PSCHOLOGY OF MODERN LEADERSHIP AS AN IMPORTANT PHENOMENON OF EFFECTIVE

MANAGEMENT” **International Journal of Early Childhood Special Education**
ISSN:1308-5581 2022 yil

5. Shovxiyev L.(2021). Ursachen der Entstehung von psychischen Krisen. **"International Simposium of Young Scholars"** Xalqaro Amerika konferensiyasi. (514-516 betlar)

6. Shovxiyev, L., & Sharafitdinov, A. (2022). Psixologiyada tush korish tilsimlari. Zamonaviy Innovatsion Tadqiqotlarning Dolzarb Muammolari Va Rivojlanish Tendensiyalari: Yechimlar Va Istiqbollar, 1(1), 485–488. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/zitdmrt/article/view/5204>

7. Shovxiyev, Luqmoniddin Balibekova, G., (2022). Muloqot insonlarga ta’sir otkazish vositasi sifatida. Zamonaviy Innovatsion Tadqiqotlarning Dolzarb Muammolari Va Rivojlanish Tendensiyalari: Yechimlar Va Istiqbollar, 1(1), 518–520. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/zitdmrt/article/view/5229>

8. Shovxiyev L. & Sharafitdinov, A.,(2022). Hissiy intellekt va uning shakllanishi. Zamonaviy Innovatsion Tadqiqotlarning Dolzarb Muammolari Va Rivojlanish Tendensiyalari: Yechimlar Va Istiqbollar, 1(1), 437–440. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/zitdmrt/article/view/5161>

9. Shovxiyev Luqmoniddin Boynazar o’g’li, B, Usmonqulova.P.Sh Jamiyatda shaxslararo munosabatlar va muloqot psixologiyasi (Ноучный Фокус jurnali. Rossiya hamda O’zbekiston hamkorligidagi ilmiy jurnal) 159-bet.

10. Shovxiyev Luqmoniddin Boynazar o’g’li, Balibekova Gulshoda Saydulla qizi “Idrok shakllanishining yoshga doir xususiyatlari” WORLD OF SCIENCE jurnali. 380-bet.

11. Shovxiyev Luqmoniddin Boynazar o’g’li, Muhammadiyev Abdumo‘min Abduxoliq o’g’li Karl Gustav Yungning analitik psixologiyasida kollektiv ongsizlik tushunchasi. «ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ» Xalqaro ilmiy jurnal.

12. Shovxiyev Luqmoniddin Boynazar o’g’li, Gapparova Zokira Xudayberdi qizi “Zoopsixologiya va qiyosiy psixologiyani Rossiyada o’rganilishi” “TADQIQOTLAR” Respublika ilmiy-metodik jurnali.

13. Shovxiyev Luqmoniddin Boynazar o’g’li, Ergashov Navruzбек Akmal o’g’li “A.ADLERNING INDIVIDUAL PSIXOLOGIYA BO‘YICHA ISHLAR” “TADQIQOTLAR” Respublika ilmiy-metodik jurnali.

14. Shovxiyev Luqmoniddin Boynazar o’g’li, Xolmo‘minova Muxlisa Xudayor qizi B.F Skinnerning hayoti va ijodi “TADQIQOTLAR” Respublika ilmiy-metodik jurnali.

15. Shovxiyev Luqmoniddin Boynazar o’g’li, Toshbekov Husniddin Orifjon o’g’li, EDVARD TORNDAYKNING TA’LIM TAMOYILLARI, TA’LIM NAZARIYASINING ASOSIY QONUNLARI VA XUSUSIYATLARI

«ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ» Xalqaro ilmiy jurnal.

16. Shovxiyev Luqmoniddin Boynazar o‘g‘li, Ernazarov Hamdam Beknazar o‘g‘li
G.YU.AYZENKNING HAYOTI VA IJODI «ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И
ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ» Xalqaro ilmiy jurnal.

17. Shovxiyev Luqmoniddin Boynazar o‘g‘li, Ubaydullayeva Yasmina Ulug‘bek
qizi Irodaviy harakatlarning yosh xususiyatiga bog‘liqligi «ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА
И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ» Xalqaro ilmiy jurnal.

18. Shovxiyev Luqmoniddin Boynazar o‘g‘li, Qo‘chqorova Surayyo Baxtiyor qizi
“KURT LEVIN HAYOTI VA IJODI” «ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И
ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ» Xalqaro ilmiy jurnal.

19. Shovxiyev Luqmoniddin Boynazar o‘g‘li, Soriyeva Gulnoza Shuhrat qizi
“Muloqot va shaxslararo munosabatlar” «ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И
ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ» Xalqaro ilmiy jurnal.

20. Shovxiyev Luqmoniddin Boynazar o‘g‘li, Soriyeva Gulnoza Shuhrat qizi
“PSYCHOLOGY AND PERSONAL DEVELOPMENT” PEDAGOG jurali.

21. Shovxiyev Luqmoniddin Boynazar o‘g‘li, Balibekova Gulshoda Saydulla qizi
“Shaxsda xavotirlanishning psixologik sabablari” «ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И
ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ» Xalqaro ilmiy jurnal.

22. Shovxiyev Luqmoniddin Boynazar o‘g‘li, Xolova Mohina Hayot qizi, “Ta’lim
jarayonida o‘quvchilar diqqat barqarorligini o‘rganilishda innovatsion usullardan
foydalanish” «ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ»
Xalqaro ilmiy jurnal.

23. Shovxiyev Luqmoniddin Boynazar o‘g‘li, Ergashova Dilafruz Ergash qizi,
“Ta’lim motivatsiyasi va uni shakllantirish jarayoni” “TADQIQOTLAR” Respublika
ilmiy-metodik jurnali.